

JEDAN BOKELJSKI PROUČAVALAC JEZIKA S KRAJA XIX VIJEKA O VUKOVOM SRPSKOM RJEČNIKU

«Može biti da nikako mjesto u narodu našem nije tako važno i znatno za jezik naš kao Boka... u svakome se mjestu drukčije govori... U Boci miješa se hercegovački i crnogorski», kaže sam Vuk u **Predgovoru svojih Poslovice**,¹ posvećujući ovo djelo **Visokopreosveštenome gospodinu i gospodaru Petru Petroviću Njegošu II, vladici crnogorskome i brdskom**, kada ga je i odštampao u Cetinjskoj štampariji, 1836. g.

«Vukov jezik je imao jednostavnu i veliku vrllnu da je bio lak, njega je prosečni Srbin znao, u glavnim crtama, samim tim što je znao svoj maternji govor.»² Poznato je da je Vukov jezik, osim što je bio narodni, bio ijekavski. O pitanjima jezika, i u okvirima Vukovog leksikografskog rada, raspravljao je krajem prošlog vijeka, Bokelj **Veljko Radojević** (1868 — 1959), koji je imao prisne književne veze sa krugom književnih i naučnih radnika na Cetinju i sa mostarskom književnom grupom Šantić — Dučić — Čorović; od 1900. g. Radojević je politički emigrant u Americi, gdje je i umro u dubokoj starosti.³

Za vrijeme školovanja u **Srpskoj pomorskoj zakladnoj školi** u Srbini (Herceg-Novi), maternji jezik i književnost predavao mu je Simo Matavulj.⁴ Učeci i italijanski jezik, Radojević je, svakako, u pomenutoj školi, imao prilike da sistematski prođe kroz gramatički materijal jezika. Time je njegovo darovito jezičko osjećanje i izvorno poznavanje maternjeg jezika dobilo i obilježje znanja jezika.

U svojoj raspravi **O srpskom jeziku**,⁵ Radojević na osnovu Vukovih leksikografskih zapisa zahvata 23 imeničke odrednice, 13

¹ Vuk, **Poslovice**, 21, 40.

² Ivić, **Pogovor**, 20.

³ Zloković **Radojević**, 308, 322.

⁴ Zloković **Radojević**, 303.

⁵ Luča, Cetinje, 1895, sv. IV—VIII.

glagolskih, 5 pridjevskih, 1 prilošku i 2 uzvične, ukupno 44 odrednice. Ovu leksikografsku kritiku i dopunu Radojević je radio s ciljem da se uporede značenja određenih riječi iz Vukovog **Srpskog rječnika**⁶ »sa njihovim značenjima u našem kraju, a ima i takih kojima još treba dodavati novih značenja... ja ću se ovdje ograničiti samo na one, koje su pogrešno ili nepotpuno istumačene, pa ako se nađe koja da joj pogrešno negiram Vukovo tumačenje: opet smo se koristili, jer takoj riječi iznosim drugo značenje, koje nam nije bilo nigdje navedeno.«⁷

U raspravi se uočava da Radojević navodi i one lekseme kojih nema kod Vuka i da ukazuje na postojanje i takvih riječi koje se u nijansama razlikuju od istih kod Vuka. Njegov trud da ostane što vjerniji principima tvorbe riječi prema narodnom jeziku zapaža se i u jezičkim osvrtima na primjere iz **Paljetkovanja**⁸ Luka Zora (1846 — 1906), sastavljača gramatike i sintakse za gimnaziju, direktora Kotorske gimnazije (1872 — 1877), poznatog prosvjetnog i kulturnog radnika.⁹ Naš je cilj da istaknemo vrijednosti dijalekto-loške i književne leksike koju je Radojević ekscerpirao iz dva pomenuta pisana izvora. Trgovačke, a i druge veze Bokelja, kao i naseljavanja iz Hercegovine, ostavile su izvjesnog jezičkog traga najviše u leksici, na teritoriji Cuca i drugih starocrnogorskih plemena zapadne Crne Gore; zato ekscerpiranu građu upoređujemo i sa **Registrom reči starocrnogorskih, srednjokatunskih i lješanskih govora**.¹⁰

I

Značenja imenica, glagola, pridjeva, priloga, uzvika

»Kao da nije **brabonjati** = **brabonjčiti**, a **brabonjanje** = **brabonjčenje**... znači ono što Vuk veli, ali u prenesenom smislu, dakle *figürlich*, kao što i riječ **drobiti** ima svoje pravo značenje *bröchem*, pa tek onda *figürlich* — **govoriti koješta**.« Radojević dakle, zapaža da je, riječ nepotpuno istumačena, a takvu nepotpunost u figurativnom značenju propustio je, opet prema Radojevićevoj primjedbi, i »pok. Bošković u novom izdanju Vukova **Rječnika**, iako je dodao kod riječi **brabonjčiti** u zagradi uglastoj: »od brabonjak — baljezgati«.¹¹ Danas u Risnu **baljēzgāt** znači brbljati, lupetati.¹² **Zaledati**, značenje ovog glagola Vuk opet daje u suženom smislu, tj. kao »**razboljeti** se (ali samo za ovcu i kozu koje zaledaju jedući

⁶ **Srpski rječnik** iz 1852. g.

⁷ Radojević, **Jezik**, IV, 266.

⁸ Zore, **Paljetkovanje** za 1892. i 1893. knj. 108, 110, 114, 115.

⁹ Vukmanović Zore, 344.

¹⁰ U daljem tekstu skraćnica **Star. govori**.

¹¹ Radojević, **Jezik**, IV, 267—268.

¹² **Star. govori**, 221.

travu tzv. leđaonicu).¹³ Vuk je propustio da istakne »da se uopće za svaku bolest kod čeljadeta taj glagol upotrebljava u komičnom smislu.«¹⁴ Zora kaže da je **zaleđati** narodni glagol u značenju bolesti koja se povraća (*recidivare*), a u **Star. govorima** indeklinabilno **lědero: svě lědero = sve bolesno**.¹⁵ **Pětnjati** = rđavo što raditi osobito šiti. **Pětnjanje** = krpljenje. »Nego nije to tako. **Pětnjati** znači uopće **sporo što raditi**, pa ma bilo i jesti, znači sporo rabotanje bilo kakva rada.«¹⁶ U **Star. govorima** **za-petljāvāt, petljavina**,¹⁷ sa asimilacijom **tnj > tlj**, i sa značenjem koje se ne odnosi na rđavu nego na sporu radnju. **Trätiti/potratiti/istratiti/straćiti**, ima takode nepotpuno objašnjeno značenje kod Vuka. Radojević ga, opet, dopunjuje: »**tratiti** znači **trošiti** (*consumare*), upotrebljavanjem nečega«, a zatim navodi izreke s ovim glagolom, koje se upotrebljavaju u Boki. Iz njih se vidi da je **(is)tratio, (po)tratio** sinonim pojma **potrošio**.¹⁸ U **Star. govorima** riječ je nepoznata.

Jězikovati, kod ove izvedenice Radojević ispravlja tumačenje L. Zora da »**jězikovati** ne znači govoriti (*sprechen*) nego znači ugovarati (*verabreden*), **utvrđivati nješto ugovorom**«. ¹⁹ Ni ove riječi nema u **Star. govorima**.

Obūsatiti, treba da po značenju predstavlja sinonim pojmu »**orunjaviti po životu**«. Radojević ispravlja i ovdje Zora, navodeći da »**obusatiti** ne znači orunjaviti po životu nego — i to *figürlich* — **orunjaviti** »po tijelu«, (*Schamhaare bekommen*), pozivajući se takođe i on na izreku: Kad **oprsati** i **obusati** ko će je zauzdati!, dok ta riječ ima svoje pravo značenje kao i kod Vuka u korijenu **būs** i derivatima **būsânje, būsati**.²⁰ U **Star. govorima** leksema je nepoznata.

Ošikati/šikati, glagol se upotrebljava u govoru hercegnovske sredine; za razliku od objašnjenja koje daje Zora, glagol ne znači »poći kamo nenadno« nego samo »poći«, i to u figurativnom smislu, kao što je **drobiti** i **brabonjati** = »govoriti koješta«. ²¹ U **Star. govorima** **šikāt, -am** odnosi se na dijete, roj pčela,²² sa značenjem kao u Krivošijama: **(po)kretanje sa određenom namjenom, u određenom ritmu** (moj materijal).

Udomazetiti, upotrebljava se u smislu koji je takođe pogrešan, ako se odnosi i na pojmove koji znače uopšte sve udomaćeno: »riječ se udomazetila«. »**Domazet** znači samo čovjeka, koji oženivši se

¹³ Radojević, *Jezik*, IV, 268.

¹⁴ Radojević, *Jezik*, IV, 268.

¹⁵ *Star. govori*, 252.

¹⁶ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 467.

¹⁷ *Star. govori*, 266.

¹⁸ Radojević, *Jezik*, IV, 267.

¹⁹ Radojević, *Jezik*, V, 342.

²⁰ Radojević, *Jezik*, V, 342.

²¹ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 468.

²² *Star. govori*, 293.

dođe na ženino ognjište da živi.« Radojević dalje objašnjava da bi se glagol mogao upotrebiti samo u podsmijehu i za skitnicu, »za nekoga što nikada ne izlazi iz tuđe kuće, uvijek u pogrdom smislu.«²¹ I u **Star. govorima: domazēt, domazē(t)stvo.**²⁴ Značenje samo čovjeka, koji svaki dan dolazi u tuđu kuću, koji se »osidrō« = usidrio (figurativno), pored značenja uljeza na ženino ognjište, ima ova riječ u Krivošijama.

Dopunska objašnjenja Radojević dodaje i uz veći broj imenica koje je zabilježio Vuk. Kod imenice **bālega** primjećuje da ona nije tako općenita riječ da može značiti uopće životinjsku nečist (*Viehkot*), nego da ona znači govedu nečist »dok za konjsku imamo (kod nas) **krkarina/krkala/konjština**, » za ovčju i kozju **brabonjak**«. ²⁵ Bālega, krkarina, brabonjak upotrebljavaju se u istom značenju i u govoru Krivošija.

Drvenica, kao dio samara, kod Vuka nema ispravno i tačno značenje. Iz Vukovih tumačenja proizlazi da »se svaki komad po sebi na samaru, osim stelje, zove drvenica«. Da bi tačno opisao što se zove drvenica na samaru, Radojević polazi od naziva svih dijelova samara: prednjeg dijela koji se zove **glāvār**, stražnjeg dijela što je konju preko sapi, **krstēnice**, kod Vuka **křstina**, u Krivošijama **křsnica**, u **Star. govorima** kao kod Vuka; a **křsnica** je »poprečna letva u ulištu«, ²⁶ — da bi na kraju bio izričito jasan u svakoj pojedinosti: »Kod nas se zovu drvenicama **one palice** na samaru koje su jednim krajem udjevene u **glāvār**, a drugim u **krstēnice** ili bolje **palice** na kojima jašemo.«²⁷

Kimpija, ovu danas malo poznatu narodnim govorima riječ, Vuk je zabilježio u Crnoj Gori u značenju velikog nevremena: kiše, snijega, grada. U Boki je, kaže Radojević, »**kimpija** samo **silno vrijeme** od same kiše«. Nevrijeme izazvano gradom zove se **suljaga**, to je **suh grad**, uopće grad bez kiše, bio on veliki ili mali; a Zore suljagu naziva »**mali grad**«. Radojević, dakle, razgraničava pojmove **kimpije** i **suljage**, a na ovaj posljednji još ukazuje kao grad sa omanjom kišom, i to zato što narod brka.«²⁸

Radojević primjećuje da Vuk ne tumači šta je **lēventa**... »već samo dodava kod te riječi određene stihove«, a sam kaže: »Levente dakle bijahu kod Srba isto, što u Njemaca *fahrende Ritter* ili u Francuza *avanturier*. Kraljevski sinovi bijahu takođe levente. Kao takav bijaše i Kraljević Marko.«²⁹

Ljētorāst/litorēst, pojam je zabilježen kod Vuka u dvije navedene varijante, od kojih je druga »zapadna«, i istumačen kod njega

²¹ Radojević, *Jezik*, VI, 385.

²⁴ *Star. govori*, 234.

²⁵ Radojević, *Jezik*, V, 343.

²⁶ *Star. govori*, 250.

²⁷ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 468.

²⁸ Radojević, *Jezik*, V, 342.

²⁹ Radojević, *Jezik*, V, 342.

ovako: »das Erzeugniss der Hanstieren von einem Jahre.« Kod Radojevića je **ljëtoräst** »opći naziv za svaki uzrast od jedne godine i znači bilju i stablo, kao god i životinju od jedne godine.³⁰

Manjkävänje/manjkäväti/mänjkati, Vuk u svome Srpskom rječniku i Bošković u svojoj knjizi **O srpskom jeziku** o tom italijanizmu daju značenje **lpsati, crći, skapati** (o životinjama), koje je nepoznato u Boki. Bošković navodi i ono drugo značenje, koje je jedino poznato Bokeljima: **manjka (mi) = nemam to, nedostaje mi to**, koje je prihvaćeno u govoru narodnom. I ovdje Radojević zapaža da u govoru postoje oblici sa različitim fonetizmom: **manjka/majka** i potvrđuje ih primjerima iz narodnog govora i narodnom poslovice: »Majka mi devedeset i devet do stotine; vrednu radinu nikad posla ne manjka.«³¹ Ovdje se svakako radi o daljinskoj disimilaciji grupe nazala **m — nj : m — j**. Ova pojava poznata je i u **Star. govori** sa metatezom u riječi **sumnja : sujma**.³²

Pänada, goveđa juha s kruhom u Vukovom Srpskom rječniku. I ovdje je Radojevićeva dopuna izvršena na osnovu značenja koje riječ ima u govoru Bokelja, i na osnovu njenog italijanskog porijekla. »Italijanizam *Panata* znači uopće kruh kuhan u jusi ili u bistroj vodi s maslom ili uljem (*minestra fatta di pane cotto nel brodo, o nell'acqua con burro od olio*).«³³ U bokeljskom govoru Perasta zabilježen je oblik **pänāda**.³⁴

Prčica, kod Vuka se nalazi objašnjenje mali čovjek koji se lako rasrdi. Radojević i ovdje dopunjuje značenje i ukazuje na semantičku osnovu ovog značenja. »Prčica, pak u prenesenom smislu znači ne samo maloga nego i velikoga čovjeka — koji se lasno rasrdi.« Značenje potiče od vrste mrava koji se u Dubrovniku nazivaju **přčica/štípulja/màsovac/crveni mrav**. U prilog ovom tumačenju da je ovo ime u prenesenom smislu mrav-čovjek, dakle sredstvom sinegdohe, — postalo od osobina mrava: štibanje, crvene boje, što se prenosi na osobine ljutitoga čovjeka — primjenljivo na ljude, bez obzira na njihov uzrast, Radojević navodi: »Zar se ne kaže prasac, krmak i ostalo i za čovjeka...«³⁵

Skôsje, u Boci drvlje što se kosijerom potkreše, te padne na tle, kaže Vuk. Njegovo objašnjenje i ovdje nije tačno. Radojević kaže: »da se u Boci **skôsje** i **skôsina** zove razna travurina što se **pokosi**, a ne **potkreše** kosijerom po docima, ispod maslina i ispod međa, kao npr. kupjena, skrobot i ost.« Za Vukovo potkresano drvlje, koje on zove **skôsje**, Radojević kaže da su u Boki **skrësine**

³⁰ Radojević, *Jezik*, V, 344.

³¹ Radojević, *Jezik*, VI, 385—386.

³² *Star. govori*, 122.

³³ Radojević, *Jezik*, VI, 386.

³⁴ *Brajk. Perast*, 16, tačka 126 f.

³⁵ Radojević, *Jezik*, VI, 387.

(od skresati), »jer se vočke i druga stabla ne kose nego se skrešu, potkresavaju«. ³⁶ U Star. govorima: skrèsine su »odsječeno granje«. ³⁷

Trklja/pritka kod Vuka su sinonimske lekseme. Radojević ističe da se u Boki razlikuje pritka od trklje, time što je prva mnogo tanja i upotrebljava se ne samo za grah nego uopće za pasulj i ost, »a trklja je mnogo deblja i upotrebljava se za lozu, pa se još kaže trkljati lozu, ali samo pritkati grah, pasulj«. Radojević uočava da kod Vuka nema glagola pritkati, ali ima priticati sa istim značenjem. »Smiješno bi bilo kazati (barem kod nas) pritkati lozu i trkljati grah, kao što izgleda po Vuku da je moguće.« ³⁸ U Star. govorima: pritka, ³⁹ takođe i u Krivošijama, dok je trklja nepoznata u oba područja.

Krtina, u tumačenju Radojevićevom je ne samo meka pečunica nego uopće krto meso. Ovdje se poziva na Vukovo objašnjenje: *das Fleisch, mit Ausschluss des Fettes*, na osnovu čega znači i pečenicu, meku ili tvrdu. Uz pojam krtine, dodaje i odrednicu pretlina za koju kaže da ne znači samo loj ili slaninu »već uopće pretilo meso«. ⁴⁰ U Star. govorima: krtina i pretijo, -la, -lo. ⁴¹

Lišnjäk/lišnik, kod Zora u značenju »rpe lišća«. Kod Vuka samo oblik lišnik, u značenju stog lišća (*ein Laubschober*)... isto kao što je i stog sijena (*Heuschober*). Radojević se pita da li je Zore kao i Vuk podrazumijevao u oba naziva isti pojam. ⁴² U Star. govorima poznat je samo oblik lišnik, lišnikovlšte (mjesto gdje je bio lišnik). ⁴³

Radojević se osvrnuo i na neke riječi iz kategorije pridjeva. Pñjav, u značenju canjav, dosadan zabilježio je Vuk, opet u Boki. Radojević tvrdi da je pñjav »epitet za tvrdicu, a znači veoma tvrd, dakle protivno od razoručan (nema u Vuka), izdašan. ⁴⁴ U značenju zakerati, tj. dosađivati i u Star. govorima nalazi se cñjav, cñjät. ⁴⁵ Pridjev canjav poznat je i u bokeljskom peraškom govoru. ⁴⁶

Pustòruk, prazne ruke čovjek, kako to objašnjava Vuk. Radojević ovdje ispravlja: »pustòruk znači puste ruke čovjek«, izdašan, trošadžija (protivno od razoručan), za kojega bi Italijanac kazao *Danti piglia, tanti mazza* (troši koliko zarađuje); a praznòruk znači »prazne ruke čovjek.« ⁴⁷ U Star. govorima: praznorük, -a, -o. ⁴⁸

³⁶ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 470.

³⁷ Star. govori, 278.

³⁸ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 468.

³⁹ Star. govori, 271.

⁴⁰ Radojević, *Jezik*, V, 344.

⁴¹ Star. govori, 250, 251.

⁴² Radojević, *Jezik*, VI, 387.

⁴³ Star. govori, 253.

⁴⁴ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 469.

⁴⁵ Star. govori, 289.

⁴⁶ *Brajk. Perast*, II, tačka 64, VIII.

⁴⁷ Radojević, *Jezik*, VI, 387.

⁴⁸ Star. govori, 270.

⁴⁹ **Urijezan** = oštar (*scharf, acutus*). Radojević ovdje dopunjuje i ispravlja »urijezan znači podložen lakom naoštrenju. Urijezan je nož, dakle onaj koji iz zatupljenosti kratkim oštrenjem prelazi u rijež, naoštri se.« Radojević kaže da je Vuk pogrešno protumačio rečenicu: »Ala urijezna noža!« — da time treba podrazumijevati ne oštrinu noža, nego vrijednost gvožđa koje lako prelazi iz zatupljenosti u rijež, koje se daje lako naoštriti. »Glede na to, nož može biti i tup, pa ipak urijezan i obrnuto.«⁴⁹ U **Star. govorima**, samo glagolski oblik **pre-rijezàt, -žem**.⁵⁰

U tumačenju L. Zora **pribran** znači **ugledan**, u **Konavlina**. Radojević ne dijeli ovo tumačenje. »Pribran znači čovjek koji se pribira u pristojna društva, gdje dolikuje ljudima koji su na svome mjestu, ma on bio i najneugledniji. Zar nema pribranijeh ljudi i neuglednijeh da bi se čovjek prepao od njih? Pomislimo samo na Ezopa...« U prilog ovakvom tumačenju navodi zdravicu: »Kupili ti se **pibrani** i **prizvani**«, za koje riječi kaže da su pleonazam. Ukazuje da Vuk ima glagol **pibirati** sa dva značenja: »1) npr. sofru (*abtragen, aufero, tollo*); 2) *mit Achtung empfangen, colo, honorifice excipio*.«⁵¹ Ovo značenje nepoznato je danas u govorima Boke i u **Star. govorima**.

Za Vukov veznik **vöč** »*interj. Lantum ein Rind davon zu jagen*«, Radojević pretpostavlja da ima dva značenja: prvo, navedeno — i drugo, opet još jedna ispravka, u značenju uzvika. U **Star. govorima** **vöč** = uzvik pri pojenju goveda;⁵² »kod nas se kaže **vöč**, pa se doda **kráve** ili **vóko** govečetu kad ga nudimo vodom«. U smislu značenja kod Vuka, kaže se još i **jöč/söš!**⁵³

Naustavke (sveca), i ovdje se značenje u Vukovom **Srpskom rječniku**, u Zorevom **Paljetkovanju** i u Boki ne podudara. U Vukovom **Srpskom rječniku** ustavci su pluralija tantum, a znače treći dan po krsnom imenu, a u Crnoj Gori prvi dan po krsnom imenu. U Boki su **ustavci** što i **zàglava**; riječi nema kod Vuka.⁵⁴

II

Neke morfološke strukture riječi

Ukániti se / nakániti se kod Vuka je upotrebljeno u značenju *Sich entschliessen*, a oblik **ukahnuti se** (u Prčanju) — *dosaditi se, lästig werden*. Vrčević u pripovijetkama kaže ... »nije imao posno da jede osim leće, koja mu se **ukani** treće nedelje posta.« Radojević dalje upoređuje sve tri varijante osnove: **(u)kaniti se** : **(u)kahniti**

⁴⁹ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 463.

⁵⁰ *Star. govori*, 274.

⁵¹ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 469.

⁵² *Star. govori*, 228.

⁵³ Radojević, *Jezik*, IV, 268.

⁵⁴ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 468.

se : (u)kahnuti se, dakle — Øni — : — hni — : — hnu —, pitajući se da li je ispravan ili pogrešan. Vrčevićev aorist ukani (varijanta osnove — Øni —), umjesto ukahnu (— hnu —), odnosno ukanu (— Ønu —) da bi postavio otvoreno pitanje: »A može biti da imaju pravo oba Vuka?«...⁵⁵ U Star. govorima oblik ukanūt se »izaći iz volje (o jelu),⁵⁶ a u Krivošijama: ukánulo mi se sa istim značenjem kao u Star. govorima, kada se misli na jelo.

Iskrpàtati, ovako akcentuje L. Zore, a kod Radojevića je drugi fonetizam i akcenat, i dodato još jedno dopunsko, tačno određeno značenje. »Iskrpàtiti kod nas znači uopće što drobno iskomadati, isjeći na komadiće... pa tek onda može doći na red postav«, (npr. istrići kakav postav na male ustriške, kaže Zore). Radojević ističe da oblici glase krpàtiti i iskrpàtiti (sa -l- u osnovi), potiču od osnove krpa, i da, kao i kod Vuka, krpa ima još jedno posebno značenje, nepokazano kod Zora. »Pored ostalih značenja u Vuka, krpa (slanine) znači još i parče (slanine), tj. jedan dio, jednu poluticu cijela vepra.«⁵⁷ U govoru Krivošija krpa znači izrezanu slaninu sa leđa krmeta, ali nikada ne znači »poluticu cijela vepra«, kako, kaže Radojević.⁵⁸

Nabrbljati, za ovaj oblik Radojević kaže da je pogrešno izgovoren, a treba da glasi nàbrbàti. Osnovnog oblika bŕbati takođe nema kod Vuka, a Radojević ga daje u značenju pipati, tražiti u nevidjelice, kao i glagolsku imenicu bŕbànje = traženje, pipanje u nevidjelice. Kod forme nabrbljati, koju Zore daje u značenju bŕbati/nàbrbàti, Radojević kaže »da bi moglo podnijeti za nabrbljati, nagovoriti koješta«, pa dodaje sravni Vukovo bŕbljati i bŕbljanje.⁵⁹

Za iterativni glagol ometiljaviti, Radojević kaže da se »kod nas ne upotrebljava tako već u formi ometiljati, pa i u Vuka ima metiljãnje i metiljati se.«⁶⁰ Zaključujemo da je iterativ koji se izvodi nastavkom -a- prema -ava- od iste osnove mētlj, poznata i u Star. govorima,⁶¹ karakterističan za govor ovog dijela Boke. Ova osobina podudara se sa govorom Njegoševog zavičaja, gdje »prema izvedenim glagolima književnog jezika s nastavcima -lva-, -ava- još i danas ima jedan broj iterativnih glagola izvedenih nastavkom -a-«.⁶²

Raščevrtati/iščevrtati (od čevrtati), Radojević objašnjava da znači »izdupsti nješto jamicama, kao što urade miši po tikvama, lubenicama, jabukama, a da za pojam »obruniti ruži latice«, kako to kaže Zore da je uobičajeno značenje u Konavlima za navedeni

⁵⁵ Radojević, Jezik, VII—VIII, 468.

⁵⁶ Star. govori, 287.

⁵⁷ Radojević, Jezik, V, 342.

⁵⁸ Subotić, Krivošije, 158.

⁵⁹ Radojević, Jezik, V, 344.

⁶⁰ Radojević, Jezik, VI, 387.

⁶¹ Star. govori, 256.

⁶² Stevanović, Njegoš, 29.

oblik, treba kazati raščerupati/lščerupati, od infinitiva čerupati, kao što je u Vuka...⁶³ Današnji dijalektizam čerubāt, -am u značenju »kruniti, otkidati npr. lišće u Star. govovima⁶⁴ potvrđuje ovu Radojevićevu ispravku.

Ljučavina je kod Vuka istog značenja što i štukavica (*Rilpsen*), i to sa isticanjem da je tako »u Boci«. Radojević opet ispravlja Vuka i izričito kaže da su ljučavina/ljučevina/ljutina derivacioni oblici osnove ljut, da se »dađu svesti pod isti pojam«, ali da ljučavina = štukavica ne nalikuju jedna drugoj koliko ni koza prascu.⁶⁵

Leksema je poznata u formi ljučavina i u Star. govovima.⁶⁶ U govoru Krivošija ljučavina samo sa ovim fonetizmom znači neugodnu, kiselu vodu u ustima, iz oboljelog želuca.

Bremenoša/telećak/prtljaga, Zore u Paljetkovanju upućuje na telećak kod odrednice bremenoša. Odrednicu telećak on daje samo u Programu iz kojeg je docnije nastalo Paljetkovanje, za koju stoji v. prtljaga. Drugih objašnjenja nema. Zato se Radojević poziva i na Parčića, pa kaže: »Ja mislim da bi riječ bremenoša najbolje odgovarala italijanskoj *facchino*.« Opet se poziva na potvrde iz narodnog jezika, i to za pojmove koje danas u jeziku poznajemo kao kategoriju nomina agentis. »Isporedi torbonoša, krvopija, vodolija, kozodera« da bi njima razgraničio 1) pojam radnika, ovdje bremenoša, od oruđa telećak/prtljaga; 2) Radojević razgraničava i značenje oruđa-predmeta telećak prema prtljaga. On navodi Parčića kod kojega je telećak = kožna torba (dakle nije isto što i prtljaga!); a vojnička kožna torba (*Tornister*) je torbak u govoru bokeljskih seljaka.⁶⁷ U Star. govovima postoje riječi telećak i torbâk.⁶⁸

Glävara se objašnjava u značenju prednjeg dijela samara oko čega se zamotava ular (vođa). Radojević odmah ukazuje da ovdje ženski rod (morfema -a kao njegovo obilježje), koji je kod ove riječi postao od maskulinuma glävâr (-a : -Ø); inače, leksema je nepoznata Vuku (up. naprijed pod drvenica), ima sasvim drugo značenje. Oblik glävara glävalja znači u Boki »crijep (tigla = *tegoła*) širi od običnih crepova, te služe za kućni pokriv, njima se upravo prekriva kuća preko samoga šljemena uzduž, gdje se sastaju obje strane običnih, nješto manjih crepova.« Ovakvu opširnost kazivanja Radojević pravda time što u Vuka nema odrednice glävara/glävalja.⁶⁹ U Star. govovima glävâr/glävâr je prednji dio samara.⁷⁰

⁶³ Radojević, *Jezik*, VI, 387.

⁶⁴ Star. govori, 291.

⁶⁵ Radojević, *Jezik*, VI, 385.

⁶⁶ Star. govori, 254.

⁶⁷ Radojević, *Jezik*, VI!—VIII, 467.

⁶⁸ Star. govori, 283, 284.

⁶⁹ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 467.

⁷⁰ Star. govori, 229.

Grinjac je narodno ime za vrstu goluba. Radojević upoređuje naziv sa ovim fonetizmom kod Zora i naziv sa fonetizmom **grinjāš** kod Vuka, pored bokeljskog **grmljāš**. On ne ulazi u objašnjenja postanka oblika **grinjac/grinjāš**, ali kaže da »grmljāš dolazi od **grm**, jer se ta vrsta golubova leže po grmovima, kao **dupljāš** ili **jāmar** (nema u Vuka) od **duplja** i **jama**, jer se leže po dupljama ili jamama... Ja ovo samo spomenuh, da se zna kako se i kod nas zovu te dvije vrste goluba, pošto u Vuka to ne stoji.«⁷¹

Ljuckōta, kod Zora sinonim za izobraženost (*Ausbildung*). Radojević kaže da se ne smije upuštati u značenje izobraženost = *Ausbildung*, ali tvrdi da **ljuckōta** ne znači *Ausbildung*. »Ljucki je adverbije i znači najprije što i **čovječki**, pa tek onda ima šire značenje n. p. **kako treba, pristojno, dobro** i ost. protivno dakle od **nečovječki, nepristojno, bezobrazno** i ost. Pridjev pak **ljucki, -a, -o** znači **čovječan, pristojan, obrazovan**, n. p. **ljuckō dijete, ljuckō čeljade**. Prema tome, **ljuckōta** značilo bi što i **čovječnost, obrazovnost, pristojnost** nikako *Ausbildung*. **Ljuckōta** dolazi od **ljudi**, kao god i **čovještvo** od **čovjek**... Nješto mi pade na um: koliko ima ljudi izobraženijeh da bi im prelijepo dolikovala ona naša: Nemaju cojstva (ili **ljuckōte**) ni pod noktom...«⁷² I u **Star. govorima: ljucki** (pril.), **ljuckōca**.⁷³

Odōljen/odūmiljen, odrednice su zabilježene kod Zora, a kod Vuka su utvrđene »kao nekaka trava«, i u pripjevu: »Devojke su ružu brale, **ododoljeno, odumiljeno**.« Radojević tvrdi da je Vuk pogrešno zapisao i akcentovao u svom **Srpskom rječniku ododoljeno, odumiljeno**. U prilog svojoj tvrdnji, on izlaže 1) da se imalo zapisati i akcentirati **od odōljeno** i **od umiljeno**, i da je u zapisanim Vukovim primjerima »prijedlog od spojen sa supstantivom«; 2) da je dokazao odakle »dolazi ono -o na kraju riječi mjesto -a u jednoj svojoj ranijoj raspravi **O srpskim narodnim pjesmama kao skitačicama**, koju je podnio Matici srpskoj; 3) **odōljen** je istina nekaka trava... **ūmiljen** je upravo ona trava što g. Zore krsti sa *il calmante*, a njihovo postojanje potvrđuje i narodna pjesma: **Ubra Ajka odoljena / punu kitu umiljena / i rukovet karamfila**, — ali **odumiljen** nije ništa«; 4) iz svega izloženog Radojević zaključuje da »**ūmiljen** nema nikakva posla sa glagolom **odumiljati**«, da taj glagol i ne postoji u Vukovom **Srpskom rječniku**, a da **oduminuti** znači i ublažiti, npr. boli.

Određenu jezičku obrazovanost Radojević je pokazao i u poznavanju procesa jotovanja kod trpnih pridjeva u I vrsti ispred nastavka **-en**. Iz Zoreovog objašnjenja uz odrednicu **crijevad** »narodna riječ u Hercegovini za **DONOSNJE** makarule«, Radojević izdvaja oblik popridjevljenog participa **donōšnje** i ukazuje na njega

⁷¹ Radojević, *Jezik*, VI, 386.

⁷² Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 469.

⁷³ *Star. govori*, 254.

kao na pogrešno izveden gramatički oblik. Izričito tvrdi da treba kazati **DONOSNE, dovozne, odvozne**, a da ne valja **donošnje, dovožnje, odvožnje**. »Istina da je od glagola **donositi, dovoziti, prevoditi**, trpni pridjev **došen, dovožen, odvožen, prevođen**, jer postaju od zapovijednog načina nastavkom **-en**, od čega opet postaju glagolske imenice nastavkom **-je**: **došenje, dovoženje**, ali u gornjem primjeru ne biva tako, jer je postao od imenice nastavkom **-ne**, pa ovome **-j** ne može biti tu mjesta.«²⁴ Ova Radojevićeva analiza verbalnih osnova nije ispravna, ali su derivacioni oblici trpnih pridjeva, upotrebljeni atributski, ispravni kao morfološka kategorija i sa gledišta savremene srpskohrvatske književne norme.

Za risansku uzrečicu **izovne!**, Radojević kaže da je unekoliko istumačena, ali nikako kako treba, da se upotrebljava u onom smislu kako je Vuk tumači, ali se onako ne izgovara nego **izone!**, što znači »u zao ne«, gdje se jamačno podrazumijeva »čas«. Tako se kod nas kaže i »u dobre!« a ima isti smisao kao i »u z'o ne!«.²⁵

Povodom izvedenice **tuđinka** i **našinka** (tuđa-naša riječ) u jednom objašnjenju L. Zora uz odrednicu **pomadora/pomidora**, Radojević kaže da su to »pogrde, jer ih naš narod nigdje ne upotrebljava«. Da one kvare jezik, Radojević dokazuje paralelnim obrazovanjima: **vašinka, tvojka, mojka, njegovka, njihovka** kao neodrživim formama. Za Vukovu odrednicu **tuđica** u značenju »čela iz druge košnice« kaže: »da bi se može biti dala prenijeti i na kakvu drugu stvar ili životinju, ali **vašica, našica** bile bi uvijek pogrde.«²⁶ Dakle, oblici sa nastavkom **-ka, -ica** mogu se derivirati od opisnih pridjeva, ali ne i od pridjevskih zamjenica.

Kao i Vuk, Radojević razjašnjava šta je šta, ako mu se učinilo da riječ neće biti poznata svima u čije ruke **Srpski rječnik** dospije. Radojević obrađuje razgranato: on daje egzemplifikacije svugdje gdje je tome bilo mjesta, i to riječima iz razgovornog jezika ili odabranim stihovima i poslovičkim izrazima. Ponegdje daje i sinonimske oblike.

Sva ova građa u Radojevićevoj obradi može se podijeliti na **značenja riječi**, mahom dijalekatski obojenih, od kojih se neke nijesu učvrstile u književnom jeziku, i predstavljaju leksičke arhaizme: na **morfološke strukture** sa određenim derivacionim obrascima, prema kojima se podrazumijeva mogućnost njihovog obrazovanja na bazi srodnih riječi ili se na toj osnovi podrazumijeva nepravilnost njihovog građenja.

Radojević poznaje novoštokavsku akcentuaciju i grafijski predstavlja sve kvalitete i kvantitete riječi.

Njegovi jezički radovi pokazuju da je on nastojao da se u književnosti učvrsti izražajni fond njegovog maternjeg hercegovač-

²⁴ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 466.

²⁵ Radojević, *Jezik*, VII—VIII, 466.

²⁶ Radojević, *Jezik*, IV, 267.

kog govora. On je argumentima dopune i ispravke pojedinih Vukovih riječi i drugih leksikografa potvrđivao širinu koju je Vuk ostavio kod književne osnovice jednog određenog narodnog govora. Ovakvom koncepcijom Radojević je nastavio proces koji je otpočeo sam Vuk. Jezik bokeljske sredine sa dijalekatskim osobinama učinio je vukovskim.

LITERATURA I SKRACENICE

- Brajk., Perast** Tomo Brajković, **Peraški dijalekat**. — Program C. K. Državne velike gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1892—1893, Zagreb, 1893, str. 3—21.
- Vuk, Poslovice** Vuk Stef. Karadžić, **Srpske narodne poslovice**. Sabrana dela Vuka Karadžića, Beograd (Prosveta), 1969, str. I—LIV + 389.
- Vuk, Srpski rječnik** Vuk Stef. Karadžić, **Srpski rječnik (1832)**. Beograd (Nolit), 1969, str. I + 862.
- Vukmanović, Zore** Dr Savo Vukmanović, **Luko Zore kao direktor Kotorške gimnazije**. — **Boka**, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti (SIZ kulture i nauke Herceg-Novi), Herceg-Novi, 1977, knj. 9, 343—349.
- Zloković, Radojević** Maksim Zloković, **Veljko Radojević, književnik i folklorist**. — **Boka**, zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti (SIZ kulture i nauke Herceg-Novi), Herceg-Novi, 1979, knj. 11, 301—322.
- Zore, Paljetkovanje** Luko Zore, **Paljetkovanje**. — Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1892, knj. 108, 209—236; knj. 110, 205—236; 1893, knj. 114, 221—236; knj. 115, 137—190.
- Ivić, Pogovor** Dr Pavle Ivić, **O Vukovom Rječniku iz 1818. godine, Pogovor**, 3—59, u knjizi: **Sabrana dela Vuka Karadžića. Srpski rječnik (1818)**. — Beograd (Prosveta), 1969, str. I—LXXI + 928.
- Radojević, Jezik** Veljko Radojević, **O srpskom jeziku**. — **Luča, Cetinje** 1895, godina I, sveske: IV (266—268); V (342—344); VI (385—387); VII—VIII (466—470).
- Star. govori** Mitar B. Pešikan, **Starocrnogorski, srednjokatunski i lješanski govori**. — **Srpski dijalektološki zbornik**, Beograd (Institut za srpskohrvatski jezik), 1965, knj. XV, str. 1—294 + 4 + I karta.
- Stevanović, Njegoš** Dr Mihailo Stevanović, **Neke osobine Njegoševa jezika**. — **Južnoslovenski filolog**, povremeni spis za slovensku filologiju, Beograd, 1951—1952, knj. XIX, sv. 1—4, 17—33.
- Subotić, Krivošlje** Jelisaveta Subotić, **Nazivi za stoku, opremu i stočarske proizvode u govoru Krivošlja**. — **Prilozi proučavanju jezika**, Novi Sad, 1972, knj. 8, 145—160.

Summary

THE STUDY OF VUK'S DICTIONARY BY A STUDENT OF LANGUAGE IN BOKA IN THE LATE 19TH CENTURY

Jelisaveta SUBOTIĆ, M. A.

In the late 19th century Veljko Radojević of Boka Kotorska (1868—1959) discussed the problems of Serbo-Croat language within the lexicographic work of Vuk Karadžić. He was a pupil of Simo Matavulj at the Naval School of Herceg-Novi, a writer and student of folklore, after 1900 as a political emigrant he lived until his death in USA. He was a contributor to the magazines »Glas Crnogorca« and »Luča«, and associate of a circle of writers and scholars at Cetinje as well as of the Mostar literary group Santić — Dučić — Corović.

In his treatise »O srpskom jeziku« (»On Serbian Language«) published in series in the magazine »Luča« at Cetinje in 1895 (volume IV—VIII) Radojević discussed Vuk's lexicographic records from Boka published in »Srpski riječnik« (»The Serbian Dictionary«) of 1852. His aim is to complete and correct according to the speech of the common people of Boka. In his treatise »O srpskom jeziku« he quotes the lexical items which are not mentioned by Vuk and points to the words slightly different from those with Vuk. Radojević particularly treats the principles of word formation which he considers to be wrong and that were published in »Paljetkovanje« by Luko Zoro the author of the grammar and syntax for grammar school pupils, the headmaster of Kotor Grammar School (1872—1877).

Radojević treats the lexical material widely. He gives examples wherever it is possible using the instances of colloquial speech, poetry, sayings and word formation patterns. He is familiar with the novoštokavski dialect accent system and marks graphically the quality and quantity of the words. With his amendments and correction he joined the language of Boka to the lexic material studied by Vuk.